

გიორგი ცოცანიძე

მეცხვარეობის ტერმინოლოგია

მეცხვარეობა საქართველოს სოფლის მეურნეობის ის დარგია, რომლის ძირებიც ისტორიის ათასწლეულების მიღმეირ ეპოქებშია ჩაფესვილი და როგორც ფოლკლორული წყაროებიდან მოჩანს, იგი მითოსურ ხანაშივე იღებს სათავეს (დევებთან მეომარი ღვთაება, კოპალა კარატიონი, რომელიც ფხოვის ტერიტორიას დევთაგან გაათავისუფლებს, განწმედს და თავისი საყმოს გასაფართოვებლად თუშეთში გადავა, იქ იგი პირველად მეცხვარე მიქას შეხვდება), მაგრამ როგორც კლასიკურად ჩამოყალიბებული კულტუროლოგიური ფენომენი, ის ძირითადად საქართველოს ორ კუთხეში – თუშეთსა და ფშავშია – შემორჩენილი და მეცხვარეობის ტერმინოლოგიაც ამ ორი კუთხის დიალექტური მეტყველების თითქმის მსგავს ფენებს წარმოადგენს. ამ ფენების შექმნაში სამ განსხვავებულ წყაროს მიუღია მონაწილეობა: ერთია ტერმინიზაცია ზოგადი ლექსიკური ერთეულებისა, მეორეა ნასესხობანი სხვა ენებიდან, რომლებშიც მეცხვარეობა ისევე მაღალ დონეზეა განვითარებული, როგორც ჩვენთან და მესამე – თვით ქართული ენის წიაღშივე წარმოშობილი ტერმინები. ამგვარად ამ ორი დიალექტის შიგნით სასოფლო სამეურნეო ლექსიკაში მეცხვარეობის ტერმინოლოგიას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

დავიწყოთ ცხვრის ასაკთან დაკავშირებული ტერმინოლოგიით: სიტყვა **ცხვარი** ზოგადი სახელია შინაური ცხოველისა, რომელსაც აშენებენ ხორცის, მატყლისა და ყველის მისაღებად, მაგრამ მეცხვარეობის მეურნეობაში იგი ტერმინად იქცა და გამოიყენება რამდენიმე მნიშვნელობით (აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ზუსტი მეცნიერული და ტექნიკური ტერმინოლოგიისაგან განსხვავებით, სასოფლო-სამეურნეო და, მათ შორის, ზოგ მეცხვარეობის ტერმინსაც ახასიათებს პოლისემია), რომლებითაც იგი მხოლოდ მეცხვარეთა შორის იხმარება და, ამდენად, მეცხვარეთა ტერმინს წარმოადგენს. **ცხვარი** ჰყავსო, რომ იტყვიან, ეს არ ნიშნავს, რომ მას ერთი ცხვარი ჰყავს, არამედ იმას, რომ პირი, ვისზედაც საუბარია, მეცხვარეა, ბევრი ცხვარი ჰყავს და აქ ცხვარი პიროვნების ქონებრივი ცენზის მაჩვენებელი ტერმინია. **ცხვარი** ცხვრების ფარის მნიშვნელობითაც იხმარება: „მეცხვარემ **ცხვარი** გაშალ, შემოეფინა ჩდილსაო“. აქაც ცხადია, იგულისხმება არა ერთი

ცხოველი, არამედ ბევრი ცხვრის ერთობლიობა – **ფარა**. **ფარაც** თავის-თავად მეცხვარეობის ტერმინია, მონოსემიური.

ბატკანი – ცხვრის ნაშიერი. ეს მისი ზოგადი, არატერმინოლოგიური მნიშვნელობაა. ტერმინოლოგიურად იგი გარკვეული ასაკის ცხვრების ფარას გულისხმობს. „**ბატკანში** წავიდა“, „**ბატკანს** დაჰყვება“, „**ბატკანს** აძოვებს“. აქ, ცხადია, ბატკნების სიმრავლე, მათი ფარა იგულისხმება და არა ერთი ცხოველი. ძალიან ცხადად გამოიყურება ამ ცხოველის ასაკობრივი ტერმინები: **ქორფა** – ახლად გაჩენილი ან რამდენიმე დღის ბატკანია. **ბატკანი** ცხვრის ნაშიერი მანამდეა, სანამ იგი პირველად გაიპარსება, ამ დროს მას სქესობრივად განსხვავებული სახელები არა აქვს – არის **დედალი ბატკანი** და **მამალი ბატკანი**. ზაფხულის ბოლოს ბატკანი გაიპარსება და **თოხლად** გადაიქცევა. შესაბამისად, არის **დედალი თოხლი** და **მამალი თოხლი**. ცხვრის ნაშიერი ერთი წლის რომ გახდება და მეორედ გაიპარსება, მაშინ ხდება სქესის მიხედვით მათი ტერმინების დიფერენცია: **დედალი შიშაქად** გადაიქცევა, მამალი – **ჭედილად**. ჭედილებს მეცხვარე „**დაკოდავს**“ (ასე ჰქვია მამალი ცხვრის კასტრაციას) და ზაფხულის ბოლოს, შემოდგომაზე, დაყიდის. ესაა მეცხვარის ფულადი შემოსავლის ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი. ჭედილების ერთ ნაწილს მეცხვარე დაუკოდავად, სანაშენედ, ინახავს. ისინი ჯერ **საყოჩეებია**, ხოლო როცა დედა ცხვრის ფარაში შეუშვებს ცხვრების გასანაყოფიერებლად, იგი უკვე **ყოჩია**. ზრდასრული დედა ცხვარი შემოდგომაზე **მოსაგებია** – ერთიც და ასეთი ცხვრების ფარაც. როცა ზამთარში ბატკანს მოიგებს, იგი უკვე **ბატკნიდედაა**. ამ ტერმინით აღინიშნება ერთი ცხვარიც და ასეთი ცხვრების ფარაც. ცხვარი, რომელმაც პირველად გააჩინა ბატკანი, **ხამი შიშაქია**, შემდეგ დიდ დედა ცხვრებს, იმისდა მიხედვით, თუ რამდენჯერ მოიგო ბატკანი, ჰქვია: **ერთნაყოლი**, **ორნაყოლი**, **სამნაყოლი** და ა. შ. ფარაში მწარმოებლად ნამყოფი მამალი ცხვარი **ნაყოჩარია**. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენჯერ იყო იგი ფარაში მწარმოებლად, იქნება: **ერთმოვლილი**, **ორმოვლილი**, **სამმოვლილი** და ა. შ. დედაცხვარი, რომელმაც ბატკანი არ მოიგო, **ბერწია**. ამავე ტერმინით აღინიშნება ასეთი ცხვრების ფარაც. კაცი თუ იტყვის, **ბერწში ვარო**, იგულისხმება, რომ იგი **ბერწის** (მეორე მნიშვნელობით) მწყემსია.

ტერმინოლოგიით ერთობ მდიდარია მეცხვარეობის მეურნეობაც. **მეცხვარეობა** სოფლის მეურნეობის ერთი უმნიშვნელოვანესი დარგია და აღმოსავლეთ საქართველოში თავისი ღირებულებით უთანაბრდება ორ დანარჩენს – მემინდვრეობას და მევენახეობას. ასე

რომ, ეს სამი დარგი წამყვანია ქართველთა ყოფიერებისა და ტერმინოლოგიური სიმდიდრით ერთიმეორეს ტოლს არ უდებს (ცხადია, არსებობს სხვა დარგებიც, აგრეთვე ძირძველი და ტერმინოლოგიითაც მნიშვნელოვანი, ვთქვათ: მეძროხეობა, მეკამეჩეობა, მელორეობა, მეფუტკრეობა, მეაბრეშუმეობა და ა. შ.), მაგრამ ამჯერად ჩვენ **მეცხვარეობაზე** ვსაუბრობთ. იგი ხასიათდება ერთობ რთული ინფრასტრუქტურული სპექტრით და რომ შევძლოთ ამ დარგის რამდენადმე სრული ტერმინოლოგიური აღწერა, ამ სპექტრის თითოეულ მხარეზე დამოუკიდებლად უნდა ვიმსჯელოთ.

მეცხვარეობის მეურნეობის ძირითად ტრადიციულ უჯრედს **ბინა** წარმოადგენს, თავისი გარკვეული საწარმოო საშუალებებითა და მომსახურე პერსონალით. ძირითადი სამეურნეო საშუალება მეცხვარისათვის საძოვარია. მეცხვარეობა ჩვენში **მთაბარულია**, რომელსაც ოფიციალურ ნომენკლატურაში **გადარეკვითს** უწოდებენ. ამისდა კვალად საძოვრები, რომლებითაც მეცხვარეები სარგებლობენ, ორ ნაწილად განიყოფება: **საზაფხულოები**, ანუ იგივე **სამთოები**, სადაც მეცხვარეობის მეურნეობა ზაფხულშია გაშლილი და **საზამთროები**, სადაც ისინი ზამთარს ატარებენ. „საზაფხულოებსა“ და „საზამთროებს“ გააჩნიათ თავ-თავიანთი ინფრასტრუქტურა და, შესაბამისად, ახასიათებთ თავ-თავისი ტერმინოლოგიაც. ორივესთვის ზიარია ტერმინი **ბინა** რომელიც ბისემანტიკური ლექსიკური ერთეულია: **ბინა**, როგორც სამეურნეო უჯრედი და **ბინა**, როგორც სამეურნეო ადგილის ცენტრი თავისი ძირითადი და დამხმარე შენობა-ნაგებობებით. მთაშიც და ბარშიც „ბინის“ (მეორე მნიშვნელობით) უმნიშვნელოვანესი ობიექტი **ქობია** (ეს არ გულისხმობს ნაშენობის ტიპს) – მეცხვარეთა სამყოფი, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ და ინახავენ საკვების მარაგთან ერთად ყოველნაირ სამეცხვარეო ინვენტარსაც – ე. წ. **სახმარ-საციქველს**. ამისდა კვალად მოწყობილია **ქობის** ინტერიერი შესაბამისი ნაკვეთურებით, სადაც აუცილებლად არის **საცეცხლური**, **საბუნაგე**, **საბარგე** და მთაში **საყველე**. ბინების უმეტესობაში ეს უკანასკნელი ცალკე მდგომი ნაგებობაა.

მთელი ტერიტორია, რომლითაც **ბინა** (პირველი მნიშვნელობით) სარგებლობს, მთაშიც და ბარშიც, დაყოფილია სხვადასხვა დანიშნულების ადგილად: **სადოლე** **ადგილი**, **სათოხლე**, **საბერწე** და **საჯოგე**. ამას გარდა, მეცხვარე ბარში ჩასვლისთანავე გამოყოფს ორ ნაკვეთს ბინის მიმდებარედ – ერთს მომცროს, **საქორფეს**, იმ დღე-ღამეში მოგებული დედაშვილებისათვის და ერთსაც მოზრდილს – **სახამეს**

ბატკნიდედისთვის. დოლის დაწყებამდის იგი ამ ორივე ნაკვეთს ხელუხლებლად ინახავს.

ბარში **სადოლე ადგილში**, ქოხის სიახლოვეს, გამართულია ფარები – წაგრძელებულად ნაგები დიდი, დაბალი შენობა, რომელიც განკუთვნილია ზამთარში „მოსაგებისა“ და „ბატკნიდედის“ ღამის სადგომად, სადაც გამოყოფილია სათანადო დანიშნულების ნაკვეთურები: **საქორფე**, სადაც ერთი ღამით ცალკე ათავსებენ ახალმოგებულ ცხვრებს თავიანთ ბატკნეზიანად; აქვეა **სალუბე** – ნაკვეთური **ლუბი**, ავადმყოფი ცხვრებისათვის; ფარების კედლებთან მთელ სიგრძეზე გამართულია **კორაკანები**, პატარა შემოღობილები, სადაც ერთი ცხვარი და ერთი ბატკანი მოთავსდება მხოლოდ. აქ დოლისას ფარებში მორიგე მწყემსი ახლად მოგებულ ცხვარს ჩააგდებს ბატკნიანად, რათა მან მას მოუაროს, ლოკვით მოამშრალოს და საბოლოოდ **აიყვანოს**. ფარებს ოთხი კარი აქვს: თავში, ბოლოში და ორიც წინა, სიგრძის კედელში – სიმეტრიულად ერთუროს დაცილებული. ორივე ამ კართან შემოღობილია მოზრდილი ბაკები, რომლებშიც ცხვარ-ბატკნის მთელი ფარა თავისუფლად თავსდება. ესენი „საწოვებლებია“. აქ შეყრიან ცხვარსა და ბატკანს ერთად დილა-საღამოს. **დაწოვების** შემდეგ ცხვარ-ბატკანს გააცალკევებენ. დედა ცხვრებს ღამით ფარებში შეყრიან, დღისით, დოლის დაწოვების შემდეგ კი საძოვარზე გაიყვანენ. დაწოვებასა და დაწოვებას შორის ბატკნებს **ჭალურებში** ათავსებენ. **ჭალური** საგანგებოდ დათბუნებული და სპეციალურად მომზადებული იატაკიანი სადგომია **ქორფა** ბატკნებისათვის, რომლებიც **საწოვებელ** ბაკებთან ისეა მოწყობილი, რომ კარი ბაკში გამოდის.

სპეციალური ტერმინები უკავშირდება დოლის პერიოდში ცხვრის **დადოლების** (ასე ეწოდება ცხვრისგან ბატკნის მოგებას) პროცესსაც. ცხვრის მაკეობის პერიოდი 5 თვეს გრძელდება, ე. ი. **განერბვიდან** ხუთი თვის შემდეგ გააჩენს ცხვარი ბატკანს, ანუ **დადოლდება** (**დადოლდება** ერთი ცხვარიც და მთელი ფარაც, როცა ნამატის მიღება შეწყდება). მაშ ასე: განაყოფიერებული დედა ცხვარი **მოსაგებია**. განაყოფიერებიდან მოგებამდის ერთი თვეა რომ დარჩება, იგი „**თვეში ჩამდგარია**“. თვეში ჩამდგარი ფარა რთულ რელიეფიან საძოვარზე არ უნდა ატარო, თორემ თხრილებსა და ბექ-ბუქებზე გადასვლისას ცხვრები **გაბერწდებიან** – ნაადრევად დაყრიან ზრდადაუსრულებელ მკვდარ ბატკნებს. **ბერწობა** იცის თვეში ჩამდგარი ცხვრის გაცივებამაც. ცხვარს **დასადოლებლად** მომზადება, გაზრდილი მუცლის გარდა, ჯიქნის გადიდებაზეც ეტყობა. ცოტათი გადიდებულჯიქნიანი

ცხვარი **დაკვერილია**, უკვე დიდჯიქნიანი, დასადოლებლად მომზადებული, **დამუშეული**. ცხვარი ბატკნის გაჩენის წინ **საბერას გამოუშვებს** – დუმის ქვეშ, **საფსმურიდან**, გამოუვა სითხით სავსე მოზრდილი გაბერილი ბუშტი (**საბერა** ზოგადად საშარდე ბუშტია ცხოველისა და ადამიანისა). **საბერა** რომ გასკდება და სითხე დაიქცევა, ცხვარმა **თავწყალი დაღვარა** და უკვე იბადება **ლომპრიანი** – ლორწოთი ტან- და თავდაფარული ბატკანი. მეცხვარე ბატკანს წინა ფეხებით აიყვანს და **ლომპრს** ჯერ ცხვირ-პირიდან მოაცილებს, რათა ბატკანმა ამოისუნთქოს, თორემ იგი **გაიფუდება** – დაიხრჩობა, შემდეგ კი **ხმალიკათი** – დანის ფორმაზე გათლილი ჯოხით, რომელიც დოლის დროს ყველა მეცხვარეს ქამარზე ჰკიდია – მთელ ტანსაც ჩამოუფხევს. დედას წამოაქცევს, ჯიქნის სიახლოვეს მუცლიდან ეკლიან ზირკებს მოაცილებს, ე. ი. **გაბირკავს** და ბატკანს მოაწოვებს. ბატკანმა **ხსენი** მოწოვა, „**დვრიტა დაიდვა**“ – კუჭი მოემზადა მიღებული საკვების მოსაწელებლად. **უხსენო** ბატკანი საკვებს ვერ ინელებს, **ლუბდება** და მალე კვდება კიდეც. ცხვარი, რომელიც ბატკანს იგებს, მაგრამ ჯიქნის დაზიანების გამო რძე არა აქვს, **პყარია**. ასეთი ცხვრის ბატკანს სხვა „მეზეობ“, ანუ ბევრრიანი ცხვარს **შეაყვარებენ**, დედას კი გასაყიდად ან დასაკლავად მონიშნავენ.

როგორც ვთქვით, დოლის ერთი უმნიშვნელოვანესი მომენტი **დაწოვებაა**, მთავარია, ყველა დედამ თავისი ბატკანი იპოვოს და მოაწოვოს. ამაზე დოლში მისი წარმატებით ჩატარებისთვის **მცნობი** ზრუნავს. ესაა ცხვარ-ბატკნის ცნობის განსაკუთრებული უნარის მქონე მწყემსი. თუ ბინაში ასეთი კაცი არ ჰყავთ, სადოლედ მას ქირაობენ და ჩვეულებრივ მწყემსზე მეტ ჯამაგირს უნიშნავენ. სანამ **დადოლებული** ცხვრების რაოდენობა მცირეა, მცნობი მათ **საწოვებელ** ბაკში **ხელზე დაყრით** აწოვებს. **ბატკნიანის** ფარა რომ გაიზრდება, უკვე გარეთ, საწოვებელ ზოლზე **გაბერავებით** აწოვებენ: დედებისა და ბატკნების ფარას **დაურევენ**, საწოვებელ ზოლზე ნელა გაირეკავენ და ამ დროს ცხვარ-ბატკანი ან თვითონ პოულობს ერთმანეთს, ან მათ მწყემსები ეხმარებიან **ფეხკავებისა** და **ყელკავების** მეშვეობით. ამ დრო ცხვრის ინსტინქტის აღმნიშვნელი ტერმინია **გამოყვანა**. ცხვარი ბატკანს რომ იპოვოს, ერთი-ორჯერ მოაქაჩინებს ძუძუზე, მერე ფარიდან გამოერჩევა, ბატკანსაც გამოიყოლებს და უკვე განცალკევებით კვებავს და ეფერება. ასე დაწყვილებული ცხვარ-ბატკნის ფარა დაახლოებით ერთ საათს რჩება **საწოვებელ** მინდორზე. შემდეგ ხდება **ასხლეტა**. მთელ ფარას ერთიანად შეყრიან **საწოვებელ** ბაკში. ბაკის კარებში კა-

ვებით შეიარაღებული მწყემსები ჩადგებიან. ცხვარს თვისება აქვს, ერთი-ორი ცხვარი რომ საითმე გააგდო, მთელი ფარა მათ გასაყოლად მიიწევს. აქაც მეცხვარეები რამდენიმე ცხვარს გამოაგდებენ გარეთ, დანარჩენი ცხვრები მათ მიჰყვებიან. ამ დროს მეცხვარეები გასასვლელს ავიწროებენ, დედებს უშვებენ, ბატკნებს შიგნით აბრუნებენ. ასე, სულ ათიოდე წუთში ცხვრებსა და ბატკნებს დააცალკევებენ, ე. ი. „ასხლეტავენ“. დედების ფარას სამოვარზე გადენიან, ბატკნებს კი **ჭალურებში** მოათავსებენ.

მეცხვარეობაში აქტიური ტერმინია **აყრა**. იგი ბისემიური ლექსემაა. ერთი მნიშვნელობით ის ზამთარში ზრდაშეჩერებული მატყლის გაზაფხულზე ზრდის დაწყებას ნიშნავს, რა დროსაც მეცხვარეები იწყებენ საგაზაფხულო **პარსვებს**, მეორე მნიშვნელობით **საზამთროებიდან საზაფხულოებისკენ** გამგზავრებას აღნიშნავს. „ავიყარენითო“, - ამბობენ მეცხვარეები.

მთაში მეცხვარეთა ყოველი ბინის ადგილი სამად არის გაყოფილი: **სასაწველავე, საბატკნე, საბერწე**. „სასაწველავეში“ არის **საწველი ბინა** – სამეურნეო ცენტრი თავისი სამეურნეო ნაგებობებით. მთავარი აქაც „ქოხია“. ქოხში არის ნაკვეთურები: **საცეცხლური, საბუნავე** და **საყველე ტახტები**, სადაც ყველიან გულებს ალაგებენ. ქოხის მიმდებარედ არის **ბაკი**, ოვალურად ქვის ყორით ან ხის ღობით შემოფარგლული ადგილი, სადაც **საწველავი** იწველება. მისივე მიმდებარედ არის „ნაწიდარი“, სადაც **ბაკში** შერეკვამდის **საწველავი** ისვენებს, იცოხნის და რძეს **იყენებს**, ანუ **ჩამოიყენებს** – ტერმინი **ჩამოყენება**.

საბერწეში **ბერწის** ფარა მოვს, რომელსაც **მებერწე** მწყემსავს, საბატკნეში **ბატკანი** ბალახობს **მებატკნის** ზედამხედველობით („ბერწისა“ და ბატკნის“ ტერმინოლოგიური განმარტებები იხ. ზემოთ). „ბატკნისა“ და „ბერწის“ ღამით სადგომი ადგილები ველზე **საბინაოებია**, ის ადგილი კი, სადაც ღამით ფარა ეყრება, **ნაწიდარია**. საბინაოზე აუცილებლად დგას **ჩხა**, ტოტებიანი ხე, რომელზედაც ჩამოკიდებულია მწყემსის მთელი ინვენტარი – **ბინა-ბარგი**.

მთის სამოვრებზე ბალახი ორგვარია: **დაპურებული**, ანუ დამველებული, განვითარების სტადიადამთავრებული და **ნოლი** – ნორჩი. „დაპურებული“ ბალახი ცხვარს აწველებს, „ნოლი“ – ასუქებს. ამიტომ **საწველავი** მთის ქვედა სარტყელში, ანუ **საბაროებში** ბალახობს, **ბერწი** და **ბატკანი** – ზედა სარტყელში, **სამთოებში**.

ტერმინოლოგიურად ერთობ მდიდარია ცხვრის რძის პროდუქტების წარმოების ლექსიკა: **კოდი** – ხის მთლიანი ტანის ჭურჭელია,

სადაც გროვდება მოწველილი რძე; **საწურავი** – კოდზე დადგმული მოწყობილობა, რომელშიც იფილტრება რძე; „შაბოში“, სპეციალური წესით მომზადებული რძის შესაყველებელი სითხეა; **დელამო** ან **დილამოწი**, ახლად შედედებული რძის რბილი მასა, რომელიც დელიკატესად ითვლება და რომელსაც **სარქალი**, იგივე **მეყველე**, იგივე **კოდის დედა**, მიაერთმევს ხოლმე საპატიო სტუმრებს ან სტუმრად მოსულ ბავშვებს. **ბარცაკალი**, იგივე **საჯურავი**, რომელზედაც **მეყველე** ჯურავს და სათანადო ფორმას აძლევს ყველის თავებს; „კასრი“, არის სპეციალური ჭურჭელი, რომელშიც „მწველავები“ რძეს წველიან; **გუდა** – ცხვრის ტყავისაგანაა სპეციალური წესით მომზადებული, რომელშიც ალაგებენ ყველის თავებს, ტერმინოლოგიურად **კვერებს**; გუდაში მიმდინარეობს „დაყველების“ შვიდკვირიანი ტექნოლოგიური პროცესი; „იარლიყი“ – გუდას შებმული ხის პატარა ფირფიტა გუდის პატრონის გვარ-სახელის წარწერით.

ყველის ამოღების შემდეგ რჩება **შრავი**, რომლის ადულებითაც მიიღება ხაჭო, **კალტი**, რომელიც, დამარილებული, წარმოადგენს მეცხვარეთა ყოველდღიურ საკვებ **სატანს**; **საჩოზნო** – წველის სეზონის ბოლო ერთი კვირის ნაწველი ყველი, განკუთვნილი, მეცხვარეთა საბინაო საკვებად ზამთარში. **საჩოზნოსაგან** სპეციალური ტექნოლოგიით მიიღება **ჩოგი**, რომელიც **ცხვრის კალტთან** ერთად ქმნის მეცხვარეთა ყოველდღიური საკვების მარაგს. შრავის ადულებით მიღებული ტკბილი ხაჭოიანი წვენი – **შხლაპურტია**, ყველის ამოღების შემდეგ კოდში რჩება **ყველის ძირი**, რომელსაც კასრში ჩაასხამენ და მეორე დღისთვის მიიღება აგრეთვე მეცხვარეთა ერთი საკვები ზაფხულში – **მჟავე**; **მჟავეს** ცხვრის რძეს დაასხამენ და მიიღება **წველა**; შესანახად დამარილებული და გამხმარი ცხვრის ხორცი **ყალია**; ცხვრის ხორცის წვნიანი **ჯორწვენია**.

მხოლოდ ამით არ ამოიწურება მეცხვარეობის მეურნეობის ტერმინოლოგიური სიმდიდრე, რაც იმის დასტურია, რომ ამ დარგს ჩასახვიდან დღემდე განვითარების დიდი გზა აქვს გამოვლილი.

მეცხვარეობის ტერმინთა ანბანური ჩამონათვალი

აყრა – 1. მეცხვარეთა გამგზავრება ერთი ადგილიდან მეორეზე გადასასვლელად; 2. ზამთარში ზრდაშეჩერებული მატყლის ზრდის დაწყება.

ასხლუტა – ცხვარ-ბატკის დაცალკეება.

აყვანა – ცხვრისგან სხვისი ბატკნის მიღება, შეყვარება.

ბაკი – ცხვრის საწველად ღობით შემოზღუდული ადგილი.

ბაკში ჩამსვლელი – მეცხვარე მწყემსი, რომელსაც ცხვრის მოწველა შეუძლია.

ბარცაკალი – ფიცარი ან სიპი, რომელზეც მეყველე ყველის თავებს ფორმას აძლევს.

ბატკანი – ბატკნების ფარა.

ბატკნიანი – დედა ცხვრების ფარა, რომელსაც ბატკნებიც თან ჰყავს.

ბატკნიდედა – ბატკანნაყოლი დედა ცხვრების ფარა.

ბერწობა – დოღში ბევრი ცხვრის გაბერწება – მკვდარი, ზრდადაუსრულებელი ნაყოფების დაყრა.

ბინა – 1. მეცხვარეთა სამეურნეო უჯრედი ცხვრის გარკვეული რაოდენობითა და მომსახურე პერსონალით; 2. ადგილი მეცხვარეობის შენობა-ნაგებობებით.

ბინა-ბარგი – მეცხვარის ველზე ცხოვრებისთვის საჭირო ნივთები.

ბუდე – ბატკნის მომყოლი, რომელსაც ცხვარი დააგდებს ბატკნის გაჩენისთანავე.

გაბერავენა – ცხვარ-ბატკნის დასაწოველად ერთად შეყრა მინდორზე გარეკვით.

გაბირკვა – 1. ახლად ნამშობიარები ცხვრისთვის მუცლიდან ეკლიანი ბირკების მოცილება; 2. სამოვარზე ცხვარი რომ მატყლზე ბირკებს აიხვევს.

გაგუდვა – ბატკნის დახრჩობა პირიდან ლომპრის მოუცილებლობის გამო.

განერბვა – ყოჩისგან ცხვრის განაყოფიერება, დამაკება.

გასარდვლა – იგივეა, რაც გაბერავენა. ეს კახელ მეცხვარეთა ტერმინია.

დადოლება – ცხვრისგან ბატკნის მოგება, გაჩენა.

დათავისება – საქორფეში დედისა და შვილის ერთად შეყრა.

დაკვერილი – მაკე ცხვარი, რომელსაც სარძევე ჯირკვალი დაეტყობა.

დაკოდვა – მამალი ცხვრის კასტრაცია.

დაპურებული – სამოვარზე ზრდადასრულებული ბალახი.

დარევა – სხვადასხვა ფარის ერთად შეყრა, ერთურთში არევა.

დაძუებული – მაკე ცხვარი, რომელსაც სარძევე ჯირკვალი ბოლომდის გაეზარდა, ძუძუ რძით გაეცხო.

დაწოვება – ცხვრისა და ბატკნის ერთად შეყრა მოსაწოვებლად.

დელამო – ახლად შედედებული რძე, უმწიფარი ყველი.

დელამოწი – იგივეა, რაც დელამო.

დოლი – ცხვრების მასობრივ მშობიარობის ცხვრის ნამატის მიღების პერიოდი, მეცხვარეობის მეურნეობის უმნიშვნელოვანესი დრო.

დოლჩამოსვლა – დოლის დამთავრება.

ერთმოვლილი – ფარაში მწარმოებლად ერთ სეზონზე ნამყოფი ყოჩი.

ერთნაყოლი – ცხვარი, რომელმაც ერთი ბატკანი მოიგო და გაზარდა.

თაწყალი – მაკე ცხვრისგან დაღვრილი წყალი, მშობიარობის დაწყების ნიშანი.

თაწყალდაღვრა – ცხვრის მშობიარობის დაწყება.

თვეში ჩამდგარი – ცხვარი, რომელმაც ერთი თვის ფარგლებში უნდა იმშობიაროს.

თოხლი – ნახევარი წლის, პირველად გაპარსული ბატკანი.

კალტი – ყველის ამოღების ნარჩენის, შრატის ადუღებით მიღებული ხაჭო, ცხვრის „ნადუღი“.

კასრი – ცხვრის საწველი ხის ჭურჭელი, სპეციალური ფორმის ხის სათლი.

კვერი – ყველი თავი.

კოდი – ხის მთლიანი ტანის დიდი კასრი, რომელშიც გროვდება რძე და სადაც ხდება რძის დაყველება.

კოდის დედა – მწყემსი, რომელსაც ევალება ყველის ამოღება.

კორაკანა – პატარა ნაკვეთური ფარეხში, სადაც ათავსებენ ახალმოგებულ ცხვარ-ბატკანს.

ლომპრი – ლორწო, რომელშიც გახვეულია ახალმოგებული ბატკანი.

ლუბი – გამხდარი პირუტყვი.

მეზატკნე – ბატკნების ფარის მწყემსი.

მეზერწე – ბერწი, არამეწველი ცხვრის ფარის მწყემსი.

მეზეობი – ცხვარი, რომელიც ბევრ რძეს იძლევა.

მეყველე – იგივეა, რაც კოდის დედა.

მეცხვარეობა – სასოფლო-სამეურნეო დარგი, რომელიც ცხვრის მოშენებითაა დაკავებული.

მონარევე – მეცხვარეთა ამხანაგობის წევრი.

მოსაგები – 1. დედა ცხვარი შემოდგომაზე; 2. დედა ცხვრების ფარა, რომელმაც მეცხვარეს ნამატი უნდა მისცეს.

მოსაქრება – მოფარებული, ქარისაგან დაცული ადგილი ველზე.

მჟავე – რძის პროდუქტი, მეცხვარეთა ყოველდღიური საკვები ზაფხულში.

მცნობი – ცხვარ-ბატკნის ცნობის განსაკუთრებული უნარის მქონე მწყემსი, უმთავრესი ფიგურა დოლის წარმატებით ჩასატარებლად.

მწველავი – მწყემსი, რომელსაც ცხვრის წველა ევალება.

ნაბერწალი – ცხვარი, რომელიც რამდენჯერმე ბერწად დარჩა, ბატკანი არ მოიგო. იგი საუკეთესო სახორცე პირუტყვია.

ნაყოჩარი – ფარაში მწარმოებლად რამდენჯერმე ნამყოფი მამალი ცხვარი.

ნაწიდარი – ცხვრის ფარის ღამის სადგომი ადგილი ველზე.

ნოლი – ნორჩი ბალახი.

ნოტო – ფარის ნაწილი, მცირეცხვრიანი ჯგუფი ცხვრებისა.

ორდედა – ბატკანი, რომელიც ორ ცხვარს წოვს – საკუთარ გამჩენ დედას და მეორე ცხვარს, რომელსაც იგი შეაყვარეს.

ორმოვლილი – ფარაში მწარმოებლად ორ სეზონზე ნამყოფი ყოჩი.

ორნაყოლი – ორი ბატკნის გამჩენ-გამზრდელი ცხვარი.

პარსეები – მეცხვარეობის წლის სეზონი, როცა ცხვარი იპარსება.

პყარი – ძუძუდაზიანებული ცხვარი, რომელიც ბატკანს შობს, მაგრამ რძე არა აქვს.

საბარგე – მეცხვარეთა ბარგისთვის განკუთვნილი სპეციალური ქოხი ან ნაკვეთური ქოხში.

საბატკნე – ბატკნის ფარისთვის განკუთვნილი საძოვარი მთაში.

საბერაგამოშვება – მშობიარე ცხვრისგან წყლიანი ბუშტის გამოშვება.

საბერწე – ბერწის ფარის საძოვარი მთაში.

საბინაო – ღამის სადგომად ვარგისი ადგილი ველზე.

საბუნაგე – საჭმლისა და ჭურჭლეულისთვის განკუთვნილი ნაკვეთური ქოხში.

სადოლე – ბინის (მეორე მნიშვნელობით) ადგილი საზამთრო საძოვარზე.

საზამთროები – ზამთრის სამოვარი ბარში.

საზაფხულოები – ზაფხულის სამოვარი მთაში.

სათოხლე – თოხლის სამოვრად განკუთვნილი ადგილი ბარში.

საღლებე – ლუბი ცხვრების სამოვრად განკუთვნილი ადგილი ბარის ბინასთან.

სამთოები – იგივეა, რაც საზაფხულოები.

სამმოვლილი – ფარაში მწარმოებლად სამ სეზონზე ნამყოფი ყოჩი.

სამნაყოლი – დედა ცხვარი, რომელმაც სამი ბატკანი გაზარდა.

სარქალი – 1. ბინის დიასახლისი. 2. იგივეა, რაც მეყველე.

სასაწველავი – საწველავის ფარისთვის განკუთვნილი ადგილი მთის სამოვარზე.

სატანი – საჭმლისთვის მისაყოლებლად განკუთვნილი ყველი, კალტი, ჩოგი.

საფსმური – დედა ცხვრის საშო.

საქორფე – 1. ახალმოგებული ცხვრებისთვის განკუთვნილი სამოვარი ბინასთან. 2. ისეთივე ცხვრებისთვის განკუთვნილი ნაკვეთური ფარეხში.

საყოჩე – ყოჩობისთვის არჩეული ჭედილი.

საჩოზნო – სეზონის ბოლოს ნაწველი მწყემსების სატნად განკუთვნილი ყველი.

საცეცხლური – ცეცხლის დასანთები ადგილი ქოხში.

საწველავი – მეწველი ცხვრების ფარა.

საწოებელი – ბაკი ფარეხთან, სადაც ხდება ბატკნების დაწოვება.

სახამე – ბატკნიდედის სამოვებლად შემონახული ადგილი.

სახმარ-საციქველი – მეცხვარეთა საყოფაცხოვრებო საგნები.

საჯოგე – ცხენების შესანახად განკუთვნილი ადგილი საზამთროებში.

საჯურავი – იგივეა, რაც ბარცაკალი.

უხსენო – ბატკანი, რომელმაც ხსენი ვერ მოწოვა.

ფარა – ცხვრის სიმრავლე, ერთად შეყრილი ბევრი ცხვარი.

ფეხკავი – ცხვრის ფეხით დასაჭერი ბოლოკავიანი ჯოხი.

ქორფა – 1. ახლად მოგებული ბატკანი; 2. დოლის ჩამოსვლის მერე მოგებული ბატკანი.

ქოხი – მეცხვარეთა სამყოფელ-საცხოვრებელი მთავარი ნაგებობა ბინაში.

ყელკავი – ცხვრის ან ბატკნის ყელით დასაჭერი ბოლოკავიანი ჯოხი.

ყველისძირი – იგივეა, რაც კოდისძირი.

ყოჩი – მწარმოებელი მამალი ცხვარი.

შაბოში – 1. ჩვილი ბატკნის ან ხბოს გამშრალი კუჭი, დვრიტა; 2. წყალში გაქნილი დვრიტა, ყველის სადედი სითხე.

შეყვარება – ობოლი ბატკნის გაყოლება ბატკანმკვდარი ცხვრისთვის.

შიშაქი – ერთი წლის დედაცხვარი.

შრატი – ყველის ამოღების მერე დარჩენილი სითხე.

შხლაპურტი – შრატის ადულებისა და კალტის მოხდის მერე კალტის ნაფშვენებიანი ცხელი სითხე, რომელსაც სიამოვნებით ხვრეპენ.

ჩამოყენება – ცხვრის წველისას ჯიქანში რძის კიდევ და კიდევ მოყენება.

ჩოგი – სპეციალური წესით მომზადებული ყველეული მეცხვარეთა სატნად.

ჩხა – ცხვრის საველე საბინაოზე ჩადგმული ჩამოსაკიდებლებიანი მაღალი ხე, რომელზედაც ჰკიდია ველის მეცხვარის მთელი ბინაბარგი.

ცხვარი – 1. ცხვრების ფარა; 2. მეცხვარის ცხვრის რაოდენობაში გამოხატული ქონება, სიმდიდრე.

ცხვრიანი – კაცი, რომელსაც ბევრი ცხვარი ჰყავს.

ცხვრის კალტი – შრატის ადულებით მიღებული დამარილებული ხაჭო, მეცხვარეთა ყოველდღიური სატანი.

ჭალური – ბატკნების სპეციალური დათბუნებული სადგომი.

ჭედილი – ერთი წლის მამალი ცხვარი.

ხამი შიშაქი – ცხვარი, რომელმაც ბატკანი პირველად მოიგო.

ხელზე დაყრა – დაწოვების წესი, როცა მცნობი ბაკში იჭერს ბატკანს და ხელით მიუსვამს დედას.

ხმალიკა – ახლად გაჩენილი ბატკნისთვის ლომპრის მოსაცილებელი ხის დანა.

ხორწვენი – ხორცის წვნიანი.

ხსენი – ახლად ნამშობიარები ცხვრის რძე.

Giorgi Tsotsanidze

Sheep Breeding Terminology

Summary

1. Sheep breeding is the field of Georgian agriculture the roots of which date back to the ancient millennia of the history but as a classically formed cultural phenomenon it has been preserved only in the region of Tusheti.

2. Tushetian sheep breeding is rich in the vocabulary related to this field of agriculture in which specific terminology can be distinguished – some lexical units are derived through the terminization of lexemes having the main denotatum, e.g. the word *tsotsanidze* “a sheep” lexically denotes a domestic animal that is bred to get meat, wool and cheese. Terminologically, the word *tskhvari* “a sheep” refers to a flock of sheep as well as the type of the property of a farmer. The forms derived from it such as *tskhvriani* “with sheep”, *satskhvare* “for sheep”, *tskhvarbevri* “with a lot of sheep” have a terminological significance as well. As for the terminized units *bat’k’ani* “lamb”, *sabat’k’ne* “for lambs”, *bat’k’niani* “with lambs”, *mebt’k’ne* “lamb man” etc., they are derived from the word *bat’k’ani* “lamb” having the main lexical meaning.

The paper is an attempt to list the terms related to sheep breeding so far as possible.